

Xumar Zaur qızı MƏMMƏDZADƏ

Qərbi Kaspi Universitetinin magistrantı, Bakı, Azərbaycan

E-mail: xmemmedzade25@gmail.com

TURİZMİN İŞSİZLİK VƏ MƏŞĞULLUĞA TƏSİRİ

Xülasə

Turizm sektoru iqtisadiyyatın mühüm sahələrindən biri kimi məşğulluğun artırılmasında və işsizliyin azaldılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bu sahə birbaşa və dolay yolla çoxsaylı iş yerləri yaradır. Birbaşa məşğulluq hotellər, restoranlar, turizm agentlikləri və nəqliyyat xidmətləri kimi sahələrdə formalaşır. Dolay məşğulluq isə kənd təsərrüfatı, ticarət, tikinti və xidmət sektorlarının inkişafı ilə bağlıdır. Turizmin inkişafı regionlarda iqtisadi fəallığı artıraraq yerli əhalinin gəlir imkanlarını genişləndirir. Xüsusilə kənd və ucqar ərazilərdə turizm yeni iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olur və miqrasiyanın qarşısını qismən alır. Mövsümi xarakter daşmasına baxmayaraq, turizm sektoru gənclər və qadınlar üçün əmək bazarına daxil olmaq baxımından əlverişli imkanlar yaradır. Turizmin məşğulluğa təsiri bəzi hallarda qeyri-sabit ola bilər. Mövsümlilik, aşağı ixtisas tələbləri və qeyri-rəsmi məşğulluğun geniş yayılması bu sahənin zəif tərəfləri hesab olunur. Buna görə də turizmin davamlı inkişafı üçün peşə hazırlığının artırılması, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və dövlət dəstəyi vacibdir.

Açar sözlər: turizm, məşğulluq, işsizlik, əmək bazarı, iqtisadi inkişaf.

UOT: 338.48:331.5

JEL: Z32, J21, J64

DOI: <https://doi.org/10.54414/WAQN8881>

Giriş

Turizm əsasən xidmət sektoruna aid olan sahədir və onun əsas məqsədi həm yerli, həm də xarici turistlərə xidmət göstərməklə gəlir əldə etməkdir. Bu gəlirlər yalnız iqtisadi qazanc yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda sosial rifahın yüksəlməsi, mədəni mühitin zənginləşməsi və regionların inkişafı kimi bir sıra problemlərin həllinə də töhfə verir. Buna görə turizm müasir iqtisadi sistemdə çoxşaxəli təsirə malik fəaliyyət sahəsi kimi qiymətləndirilir.

“İnkişaf” anlayışı isə müxtəlif dövrlərdə və cəmiyyətlərdə fərqli mənalarda istifadə oluna bilər. Bəzən bu anlayış sənayeləşmə, modernləşmə, iqtisadi artım və struktur dəyişiklikləri kimi terminlərlə qarışdırılır. Əslində isə inkişaf daha geniş mənə daşıyır və yalnız iqtisadi göstəricilərlə deyil, həm də sosial və mədəni dəyişikliklərlə birlikdə qiymətləndirilir. İqtisadi inkişaf dedikdə, təkcə istehsalın və gəlirlərin artması deyil, həm də cəmiyyətin sosial və mədəni strukturunda müsbət dəyişikliklərin baş verməsi nəzərdə

tutulur. Bu proses insanların həyat səviyyəsinin yüksəlməsi, xidmətlərin yaxşılaşması və ümumi rifahın artması ilə nəticələnir. Yəni inkişaf həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından dəyişiklikləri əhatə edir [8, s.122].

Regional və ya yerli inkişaf isə müəyyən bir ərazinin iqtisadi və sosial potensialının gücləndirilməsi kimi izah edilir. Bu proses həmin bölgədə yaşayan insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun artmasına və gələcək imkanların genişlənməsinə xidmət edir. Beləliklə, regionların balanslı inkişafı ümumi dövlət inkişafının vacib hissəsinə çevrilir.

Regionlararası fərqlərin azaldılması üçün müxtəlif siyasət alətlərindən istifadə olunur. Bunlara vergi və maliyyə güzəştləri, investisiya təşviqləri, dövlət kreditləri, infrastruktur layihələri və inzibati idarəetmənin təkmilləşdirilməsi daxildir. Həmçinin iri şəhərlərdə inkişafın tənzimlənməsi və regionlara yönəldirilməsi də bu məqsədə xidmət edir.

Turizm inkişaf edən bölgələrdə xüsusilə mühüm rol oynayır, çünki o həm investisiyaları, həm də məşğulluğu artırır. Turizm axınının olduğu ərazilərə daha çox kapital cəlb olunur və bu da regional iqtisadiyyatı sürətləndirir. Bundan əlavə, beynəlxalq turizm vasitəsilə valyuta axını artır və bu vəsait regionların inkişafı üçün mühüm maliyyə mənbəyinə çevrilir. Nəticədə turizm regional inkişafın sürətləndirilməsində effektiv vasitə kimi çıxış edir [9, s.27].

Turizmin iqtisadi mahiyyəti. Turizm müasir dövrdə dünya iqtisadiyyatının dinamik və sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri kimi çıxış edir. O, yalnız istirahət və səyahət fəaliyyəti ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda xidmət sektorunun mühüm tərkib hissəsi kimi ölkələrin iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli töhfə verir. Turizmin iqtisadi mahiyyəti onun müxtəlif sahələrlə qarşılıqlı əlaqədə olması və geniş dəyər zənciri yaratması ilə səciyyələnir. Turizm sektoru iqtisadiyyatda əlavə dəyər yaradan sahələrdən biridir. Bu sahə mehmanxana, nəqliyyat, ictimai iaşə, əyləncə və digər xidmət sahələrinin inkişafını stimullaşdırır. Turistlərin xərcləri iqtisadi dövriyyəni artırır, bu da ümumi daxili məhsulun artımına və iqtisadi aktivliyin genişlənməsinə səbəb olur.

Turizmin iqtisadi töhfələri ümumilikdə birbaşa və dolayı təsirlər şəklində özünü göstərir. Birbaşa iqtisadi təsirlər turistlərin yerləşmə, qida və içki, nəqliyyat və əyləncə kimi xidmətlərə xərclədiyi vəsaitlər hesabına yaranır. Bu xərclər yerli iqtisadiyyata ciddi gəlir gətirir və həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ÜDM-in artımına müsbət təsir göstərir.

Dolayı iqtisadi təsirlər isə turizm xidmət edən digər sahələr vasitəsilə formalaşır. Məsələn, yeni bir otelin tikilməsi tikinti sektorunda iş yerlərinin yaranmasına səbəb olur. Eyni zamanda həmin otelin fəaliyyəti üçün ərzaq təminatı, təmizlik, nəqliyyat və digər xidmət sahələri də aktivləşir. Beləliklə, turizm bir çox əlaqəli sahələrin inkişafını da stimullaşdırır [6, s.72].

Turizmin sosial təsirləri. Bu sektor yerli mədəniyyətin tanınmasına və qorunmasına töhfə verir. Turistlər yerli sənətkarlıq nümunələri, musiqi, rəqs və milli yeməklərlə tanış olduqca, bu mədəni dəyərlərə maraq artır və

onların qorunmasına ehtiyac daha da güclənir. Bu proses həm yerli əhalinin öz mədəni irsinə münasibətini müsbət istiqamətdə dəyişir, həm də mədəni irsin davamlılığını təmin edir. Turizm sosial rifahın artmasına və bərabərliyin güclənməsinə də təsir göstərir. Xüsusilə qadınlar və gənclər üçün yeni iş imkanlarının yaradılması onların iqtisadi fəallığını artırır və cəmiyyətə daha aktiv inteqrasiyasına şərait yaradır. Bu da sosial inkişafın vacib göstəricilərindən biridir.

Turizm həm də əmək bazarında mühüm rol oynayır və məşğulluğun artırılmasında əsas sahələrdən biridir. Otellər, restoranlar, turizm agentlikləri, bələdçilik xidmətləri və nəqliyyat sektoru birbaşa iş yerləri yaradır. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, tikinti və sənətkarlıq kimi sahələr də turizmin təsiri ilə inkişaf edərək dolayı məşğulluğu artırır. Turizm həm iqtisadi, həm sosial, həm də məşğulluq baxımından çoxşaxəli təsirə malikdir. O, təkcə gəlir mənbəyi deyil, eyni zamanda mədəniyyətin qorunması və əmək bazarının genişlənməsi üçün mühüm bir inkişaf vasitəsidir. Xüsusilə iqtisadi çətinlik dövrlərində turizm yeni iş imkanları yaradaraq sabitliyin qorunmasına mühüm töhfə verir.

Turizm sənayesi nisbətən aşağı kapital tələb edən və qısa müddətdə iş yerləri yarada bilən bir sahə kimi çıxış edir. Buna görə də bir çox ölkələrdə turizm siyasəti işsizliyin azaldılması və iqtisadi inkişaf strategiyalarının mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Turizmin məşğulluğa təsiri ölkələrin iqtisadi səviyyəindən, turizm siyasətindən və sənaye strukturdan asılı olaraq fərqli şəkildə özünü göstərir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə turizm daha çox yüksək keyfiyyətli xidmətlər və lüks istehlakla əlaqələndirilir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə turizm əsasən iqtisadi artımın dəstəklənməsi və yoxsulluğun azaldılması vasitəsi kimi qiymətləndirilir. Bu fərq turizmin məşğulluq yaratma potensialının hər ölkədə eyni olmadığını göstərir. Turizm dünya üzrə birbaşa məşğulluq yaradan əsas sahələrdən biridir. Otellər, restoranlar, turizm agentlikləri, bələdçilik xidmətləri və nəqliyyat sektoru birbaşa iş yerlərinin formalaşdığı əsas istiqamətlərdir. Bu sahələr milyonlarla insanın daimi və ya mövsümi olaraq işləməsinə imkan

yaradır və global əmək bazarında mühüm paya sahibdir. Turizm dolayı məşğulluğun yaranmasında da böyük rol oynayır. Turizm xidmət edən kənd təsərrüfatı, tikinti, qida sənayesi, sənətkarlıq, ticarət və logistika kimi sahələrdə əlavə iş yerləri formalaşır. Məsələn, otellərin fəaliyyəti ərzaq təchizatı, təmizlik və xidmət işlərində əlavə əmək qüvvəsinə ehtiyac yaradır.

Turizmin təsiri xüsusilə kənd təsərrüfatında daha aydın görünür. Turistlərin qida tələbatı yerli kənd təsərrüfatı məhsullarına olan ehtiyacı artırır və bu da fermerlərin gəlirlərini və məşğulluq səviyyəsini yüksəldir. Eyni zamanda tikinti sektoru da turizmin inkişafı ilə paralel olaraq yeni otellər və infrastruktur layihələri sayəsində genişlənir. Turizm həm birbaşa, həm də dolayı yollarla geniş məşğulluq imkanları yaradan strateji bir sahədir. O, təkcə iqtisadi gəlir mənbəyi deyil, həm də sosial rifahın yüksəlməsinə və regionların inkişafına töhfə verən mühüm amildir. Bu səbəbdən turizm bir çox ölkələrdə iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən biri kimi qəbul olunur [5, s.22].

Əmək bazarı baxımından turizm sektoru mühüm rol oynayır. Bu sahə həm ixtisaslı, həm də ixtisasız işçi qüvvəsi üçün geniş iş imkanları yaradır. Xüsusilə xidmət yönümlü fəaliyyətlərdə işçi qüvvəsinə olan tələbatın yüksək olması turizmi məşğulluğun artırılmasında effektiv vasitəyə çevirir. Turizmin əmək bazarına təsiri yalnız birbaşa iş yerləri ilə məhdudlaşmır. Bu sahə ilə əlaqəli digər sektorlar – kənd təsərrüfatı, tikinti, sənətkarlıq və ticarət – də turizmin inkişafından faydalanır. Turizm dolayı yolla da məşğulluğun artmasına və işsizliyin azalmasına şərait yaradır.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı turizm sahəsində yeni iş yerlərinin yaranmasına məşğulluğun artmasına əmək bazarının genişlənməsinə şərait yaratmışdır. Xüsusilə onlayn brondlaşdırma sistemləri elektron marketing və rəqəmsal turizm platformalarının tətbiqi turizm müəssisələrinin fəaliyyətini daha səmərəli etmiş və məşğulluğun artmasına müsbət təsir göstərmişdir. Müasir dövrdə e- turizmin inkişafı turizm sənayesində həm birbaşa həm də dolayı

məşğulluq imkanlarının genişlənməsinə səbəb olmuşdur [7].

Turizmin məşğulluğa təsiri. Turizm əmək bazarında çevik məşğulluq formalarının yaranmasına səbəb olur. Mövsümi iş yerləri, yarımxətat fəaliyyətlər və müvəqqəti məşğulluq formaları bu sahədə geniş yayılmışdır. Bu xüsusiyyət, xüsusilə tələbələr və əlavə gəlir əldə etmək istəyən şəxslər üçün əlverişli imkanlar yaradır. Turizm iqtisadiyyatın mühüm sahəsi kimi əmək bazarının formalaşmasına və inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir. O, həm yeni iş yerlərinin yaradılmasına, həm də mövcud əmək resurslarının daha səmərəli istifadəsinə şərait yaradır. Bu baxımdan turizmin inkişafı ölkələr üçün sosial-iqtisadi rifahın yüksəldilməsində strateji əhəmiyyət daşıyır [10, s.341].

Turizm sektorunda birbaşa məşğulluğun formalaşması bu sahənin iqtisadi əhəmiyyətinin əsas göstəricilərindən biridir. Birbaşa məşğulluq dedikdə, turistlərə xidmət göstərən müəssisələrdə çalışan işçi qüvvəsi nəzərdə tutulur. Bu sahəyə mehmanxanalar, restoranlar, turizm agentlikləri, bələdçilik xidmətləri və nəqliyyat müəssisələri daxildir. Turizmin inkişafı bu müəssisələrdə işçi tələbatını artıraraq yeni iş yerlərinin yaranmasına səbəb olur. Turizm sektorunda birbaşa məşğulluğun artması əsasən turist axınının intensivliyi ilə bağlıdır. Turistlərin sayının çoxalması xidmətlərə olan tələbatı artırır, bu isə daha çox işçi qüvvəsinə ehtiyac yaradır. Xüsusilə turizm mövsümündə otellər, istirahət mərkəzləri və əyləncə obyektləri əlavə işçilər cəlb etməklə məşğulluğun səviyyəsini yüksəldir.

Bu sahədə birbaşa məşğulluğun formalaşması müxtəlif ixtisas və bacarıqlara malik kadrların iştirakını tələb edir. Turizm sektoru həm yüksək ixtisaslı mütəxəssislər (menecerlər, turizm təşkilatçıları, bələdçilər), həm də ixtisasız və ya az ixtisas tələb edən işçilər (xidmət personalı, təmizlik işçiləri və s.) üçün geniş imkanlar yaradır. Bu isə əmək bazarında müxtəlif sosial qrupların iştirakını təmin edir.

Turizm sektorunda birbaşa məşğulluğun mühüm xüsusiyyətlərindən biri də xidmət yönümlü olmasıdır. Bu sahədə çalışan işçilər müştəri məmnuniyyətinin təmin edilməsində əsas rol oynayır. Keyfiyyətli xidmət səviyyəsi turistlərin məmnunluğunu artırır və onların

təkrar səfərlərini stimullaşdırır ki, bu da dolayısı ilə məşğulluğun davamlılığını təmin edir.

Bununla yanaşı, turizm sektorunda birbaşa məşğulluq tez-tez mövsümi xarakter daşıyır. Yay və qış turizmi dövrlərində işçi tələbatı artır, lakin mövsüm bitdikdən sonra bu tələbat azala bilər. Bu xüsusiyyət işçilər üçün müəyyən qeyri-sabitlik yaratsa da, eyni zamanda müvəqqəti iş imkanlarının genişlənməsinə səbəb olur. Turizm sektorunda birbaşa məşğulluğun formalaşması iqtisadi inkişafın və sosial rifahın yüksəldilməsində mühüm rol oynayır. Bu sahə geniş iş imkanları yaratmaqla işsizliyin azaldılmasına kömək edir və əmək bazarının daha dinamik və çevik olmasına şərait yaradır. Turizmin davamlı inkişafı isə bu məşğulluq imkanlarının daha da genişlənməsinə səbəb olur.

Turizmin dolayı məşğulluğa təsiri onun iqtisadi sistemdə yaratdığı çoxşaxəli əlaqələrlə izah olunur. Dolayı məşğulluq dedikdə, turizm sektoruna birbaşa daxil olmayan, lakin onun fəaliyyəti nəticəsində inkişaf edən sahələrdə yaranan iş yerləri nəzərdə tutulur. Turizmin genişlənməsi müxtəlif iqtisadi fəaliyyət sahələrinə tələbatı artıraraq əlavə məşğulluq imkanları formalaşdırır.

Turizm sektorunun inkişafı ilk növbədə kənd təsərrüfatına müsbət təsir göstərir. Mehmanxana və restoranlarda istifadə olunan ərzaq məhsullarına olan tələbatın artması fermerlərin istehsal həcmi genişləndirməsinə səbəb olur. Bu isə kənd yerlərində yeni iş yerlərinin yaranmasına və əhəlinin gəlirlərinin artmasına şərait yaradır. Turizmin inkişafı tikinti sektorunun canlanmasına gətirib çıxarır. Yeni otellərin, istirahət mərkəzlərinin, yolların və digər infrastruktur obyektlərinin tikintisi bu sahədə işçi qüvvəsinə olan tələbatı artırır. Tikinti sahəsində çalışan insanlar üçün əlavə məşğulluq imkanları yaranır.

Turizm həmçinin sənətkarlıq və yerli istehsal sahələrinin inkişafına təkan verir. Turistlərin suvenir və yerli məhsullara marağı bu sahədə fəaliyyət göstərən ustaların və istehsalçıların sayını artırır. Bu isə ənənəvi peşələrin qorunmasına və yeni iş yerlərinin yaradılmasına müsbət təsir göstərir. Nəqliyyat və ticarət sahələri də turizmin dolayı təsirindən geniş şəkildə faydalanır. Turist axınının

artması ictimai nəqliyyat, taksi xidmətləri və ticarət obyektlərində iş həcmi artırır. Bu sahələrdə əlavə işçi qüvvəsinə ehtiyac yaranır və nəticədə məşğulluq səviyyəsi yüksəlir. Turizmin dolayı məşğulluğa təsiri iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində yeni iş yerlərinin yaranmasına və ümumi iqtisadi fəallığın artmasına səbəb olur. Bu təsir xüsusilə regionların inkişafında mühüm rol oynayır və işsizliyin azaldılmasına kompleks şəkildə töhfə verir [4, s.205].

Mövsümi turizm turizm fəaliyyətinin ilin müəyyən dövrlərində daha intensiv baş verməsi ilə xarakterizə olunur və bu xüsusiyyət əmək bazarına, xüsusilə də işsizlik səviyyəsinə birbaşa təsir göstərir. Yay və ya qış mövsümündə turist axınının artması xidmət sahələrində işçi qüvvəsinə olan tələbatı yüksəldir, bu isə müvəqqəti də olsa işsizliyin azalmasına səbəb olur. Turizm mövsümündə mehmanxanalar, restoranlar, əyləncə mərkəzləri və nəqliyyat xidmətləri daha çox işçi cəlb edir. Bu dövrdə tələbələr, işsiz şəxslər və əlavə gəlir əldə etmək istəyən insanlar üçün geniş iş imkanları yaranır. Qısa müddətli məşğulluq səviyyəsi yüksəlir və iqtisadi aktivlik artır. Lakin mövsümi turizmin mənfi tərəfi onun qeyri-sabit məşğulluq yaratmasıdır. Turizm mövsümü başa çatdıqdan sonra bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr işçi sayını azaldır və bir çox insan yenidən işsiz qalır. Bu hal əmək bazarında dalğalanmalara və mövsümi işsizlik probleminə səbəb olur.

Mövsümi işsizlik xüsusilə turizmdən asılı regionlarda daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Belə ərazilərdə əhəlinin gəlirləri ilin yalnız müəyyən dövrlərində artır, digər vaxtlarda isə iqtisadi fəallıq zəifləyir. Bu isə sosial-iqtisadi sabitliyə müəyyən mənfi təsir göstərə bilər. Bununla belə, mövsümi turizm müəyyən üstünlüklər də yaradır. O, əmək bazarına daxil olmaq istəyən gənclər üçün ilkin iş təcrübəsi qazanmaq imkanı verir. İnsanlar müxtəlif sahələrdə bacarıqlarını inkişaf etdirərək gələcəkdə daimi iş tapmaq şanslarını artırır. Mövsümi turizm işsizlik səviyyəsinə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərir. Bir tərəfdən qısa müddətdə məşğulluğu artırır, digər tərəfdən isə qeyri-sabit iş şəraiti yaradır. Bu səbəbdən, mövsümi turizmin təsirlərini balanslaşdırmaq üçün alternativ məşğulluq

imkanlarının yaradılması və davamlı turizm siyasətinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Regional inkişaf və turizm arasında sıx qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Turizm sahəsinin inkişafı regionların iqtisadi aktivliyini artıraraq yerli resursların daha səmərəli istifadəsinə şərait yaradır. Xüsusilə təbii və mədəni resurslarla zəngin olan bölgələrdə turizm iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvələrindən birinə çevrilə bilər.

Turizm regionlarda yeni iş yerlərinin yaradılmasında mühüm rol oynayır. Mehmanxana, restoran, nəqliyyat və bələdçilik xidmətlərinin genişlənməsi yerli əhali üçün birbaşa məşğulluq imkanları formalaşdırır. Bu, xüsusilə kənd və ucqar ərazilərdə işsizlik səviyyəsinin azalmasına və əhalinin sosial rifahının yüksəlməsinə müsbət təsir göstərir.

Bununla yanaşı, turizmin inkişafı dolayı məşğulluğu da gücləndirir. Yerli kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatın artması, suvenir istehsalı və sənətkarlıq sahələrinin canlanması regionlarda əlavə iş imkanlarının yaranmasına səbəb olur. Beləliklə, turizm yalnız xidmət sektorunu deyil, digər iqtisadi sahələri də inkişaf etdirir. Regional inkişafın mühüm istiqamətlərindən biri də infrastrukturun yaxşılaşdırılmasıdır. Turizm layihələri çərçivəsində yolların, kommunal xidmətlərin və ictimai obyektlərin inkişafı həyata keçirilir. Bu isə tikinti və xidmət sahələrində əlavə iş yerlərinin açılmasına şərait yaradır və regionun ümumi iqtisadi potensialını artırır.

Turizm həm də regionlarda əhalinin miqrasiyasını azaldan amil kimi çıxış edir. Yeni iş imkanları yerli əhalinin böyük şəhərlərə köçünü azaldır və bölgələrdə insan resurslarının qorunmasına kömək edir. Bu, regional balansın təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Turizm regional inkişafın sürətləndirilməsində və məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsində strateji rol oynayır. O, həm birbaşa, həm də dolayı yollarla iş yerləri yaradaraq iqtisadi sabitliyə töhfə verir. Turizmin davamlı inkişafı isə regionların sosial-iqtisadi rifahının uzunmüddətli yüksəlməsini təmin edir.

Turizm sektoru əmək bazarında gənclər və qadınlar üçün geniş və əlçatan məşğulluq imkanları yaradan sahələrdən biridir. Bu sektorun xidmət yönümlü olması, ünsiyyət və

çeviklik tələb etməsi gənc işçi qüvvəsinin və qadınların əmək bazarına daha rahat inteqrasiyasına şərait yaradır. Xüsusilə təhsilini yeni başa vuran gənclər üçün turizm ilkin iş təcrübəsi qazanmaq baxımından əlverişli sahə hesab olunur.

Gənclərin turizm sektorunda məşğulluğu onların peşə bacarıqlarının formalaşmasına mühüm töhfə verir. Otellərdə, turizm agentliklərində, bələdçilik və tədbir təşkilatı sahələrində işləmək gənclərin kommunikasiya, idarəetmə və xidmət bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu da onların gələcək karyera imkanlarını genişləndirir və əmək bazarında rəqabət qabiliyyətini artırır.

Qadın məşğulluğu baxımından turizm sektoru nisbətən daha əlverişli sahə kimi çıxış edir. Mehmanxana işi, iaşə xidməti, turizm ofisləri və mədəni tədbirlərin təşkili kimi sahələr qadınlar üçün uyğun iş mühitləri yaradır. Bu, qadınların iqtisadi fəallığının artmasına və onların ailə büdcəsinə töhfə verməsinə imkan verir. Turizm sektoru qadınların yarımştat və çevik iş qrafiki ilə işləməsinə şərait yaradır. Bu xüsusiyyət ailə və iş həyatını uzlaşdırmaq baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Nəticədə, daha çox qadın əmək bazarına daxil olur və sosial-iqtisadi bərabərlik güclənir [3, s.30].

Turizm sahəsində qadın və gənclərin məşğulluğu regionların inkişafına da müsbət təsir göstərir. Xüsusilə kənd və kiçik şəhərlərdə turizm layihələri yeni iş yerləri yaradaraq yerli əhalinin iqtisadi aktivliyini artırır. Bu da miqrasiyanın azalmasına və regional sabitliyin güclənməsinə səbəb olur. Turizm sektoru gənclər və qadınlar üçün mühüm məşğulluq mənbəyi kimi çıxış edir. O, həm sosial inklüzivliyi gücləndirir, həm də əmək bazarının daha dinamik və çevik olmasına şərait yaradır. Turizmin inkişafı bu qrupların iqtisadi fəallığının artmasında strateji rol oynayır.

Turizm siyasəti dövlətin iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Dövlətin bu sahədə həyata keçirdiyi siyasət turizm sektorunun dayanıqlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, məşğulluğun artırılmasına da birbaşa təsir göstərir. Turizmin düzgün planlaşdırılması əmək bazarında yeni

iş yerlərinin yaranmasına və iqtisadi fəallığın yüksəlməsinə şərait yaradır.

Dövlət turizm infrastrukturunun inkişafında əsas rol oynayır. Yolların çəkilməsi, hava limanlarının modernləşdirilməsi, kommunikasiya və xidmət şəbəkələrinin genişləndirilməsi turizm fəaliyyətini daha əlverişli edir. Bu proseslər tikinti və xidmət sahələrində əlavə məşğulluq imkanları yaradır və regionların inkişafına təkan verir. Dövlət turizm sahəsində investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün müxtəlif təşviq mexanizmləri tətbiq edir. Vergi güzəştləri, kredit dəstəkləri və subsidiya proqramları özəl sektorun bu sahəyə marağını artırır. Nəticədə, yeni otellər, turizm şirkətləri və xidmət müəssisələri yaranır və bu da iş yerlərinin sayını artırır.

Dövlət həmçinin peşə hazırlığı və kadr inkişafı sahəsində də mühüm rol oynayır. Turizm sahəsində ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün təhsil proqramları, kurslar və təlimlər təşkil olunur. Bu, əmək bazarının tələblərinə uyğun peşəkar işçi qüvvəsinin formalaşmasına və məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Dövlət regional turizmin inkişafını dəstəkləməklə bölgələrdə işsizlik probleminin azaldılmasına kömək edir. Yerli turizm layihələrinin həyata keçirilməsi kənd və ucqar ərazilərdə yeni iqtisadi imkanlar yaradır və əhalinin şəhərlərə miqrasiyasını azaldır. Dövlətin turizm siyasəti məşğulluğun artırılmasında həlledici rol oynayır. O, həm birbaşa investisiyalar, həm də tənzimləyici mexanizmlər vasitəsilə turizm sektorunun inkişafını təmin edir. Bu isə ümumi iqtisadi sabitliyin güclənməsinə və sosial rifahın yüksəlməsinə xidmət edir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün iqtisadi tərəqqinin əsas şərtlərindən biri ixracın artırılmasıdır. Bu ölkələrdə uzunmüddətli inkişaf və modernləşmə adətən kənd təsərrüfatına əsaslanan iqtisadiyyatdan sənaye iqtisadiyyatına keçidlə mümkün olur. Lakin belə bir keçid böyük maliyyə resursları tələb edir və bu vəsait çox vaxt xarici investisiyalar, valyuta gəlirləri və ya borclanma hesabına təmin edilir. Bu kontekstdə turizm sektoru mühüm maliyyə mənbəyi kimi çıxış edir. Turizm xarici valyuta axınını artıraraq sənayeləşmə və iqtisadi inkişaf üçün zəruri olan maliyyə bazasını gücləndirir. Eyni

zamanda, turizmdən əldə olunan gəlirlər xarici yardım və ya kreditlərdən daha sərbəst və sabit hesab olunur, çünki bu gəlirlər siyasi məhdudiyyətlərdən asılı olmur. Turizmin digər üstünlüklərindən biri onun ixrac strukturunu diversifikasiya etməsidir. Turizm məhsulları və xidmətləri ənənəvi ixrac mallarından fərqli olaraq daha sabit gəlir mənbəyi yaradır və qiymət dəyişkənliyinin təsirini azaldır. Bu da ölkənin xarici iqtisadi risklərini azaldaraq daha dayanıqlı inkişafına şərait yaradır.

Azərbaycanda turizmin mövqeyi.

Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə məhdud investisiya resursları səbəbindən kapital əsasən yüksək gəlir gətirən sahələrə yönəldilir. Bu isə bəzi regionların sürətli inkişafına, digərlərinin isə geridə qalmasına səbəb olur. Nəticədə regionlar arasında iqtisadi balanssızlıq və miqrasiya prosesləri güclənir. Turizm isə bu fərqlərin azaldılmasında mühüm vasitə kimi çıxış edir.

Turizmin regional inkişaf üçün effektiv olması bir sıra amillərlə bağlıdır. Bunlara bölgənin mədəni və tarixi irsi, təbii-coğrafi şəraiti, infrastruktur imkanları, yerləşmə və xidmət obyektlərinin mövcudluğu, dövlət investisiyaları, beynəlxalq turizm tələbi və yerli əhalinin turizmə münasibəti daxildir. Bu amillərin düzgün qiymətləndirilməsi turizmin uğurlu inkişafını təmin edir. Turizm həm iqtisadi gəlir mənbəyi, həm də regional inkişafın sürətləndirici amili kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. O, yeni iş yerləri yaradır, investisiyaları cəlb edir və digər iqtisadi sahələrin inkişafına təkan verir. Xüsusilə Azərbaycanda turizmin inkişafı regionlararası fərqlərin azaldılmasına və ümumi milli iqtisadiyyatın güclənməsinə mühüm töhfə verə bilər.

İnsanların yaşadıqları ərazilərdən kənara çıxaraq yeni yerləri görmək, fərqli mədəniyyətlərlə tanış olmaq və istirahət etmək istəyi tarixən mövcud olub və zamanla daha da güclənib. Əvvəllər bu hərəkətlər daha çox dini, ticarət və ya iqtisadi səbəblərlə bağlı idisə, sonrakı dövrlərdə maraq, öyrənmək həvəsi və mədəni təcrübə qazanmaq istəyi əsas amillərə çevrilmişdir. Müasir dövrdə isə turizm artıq insanların həyat tərzinin ayrılmaz hissəsi kimi formalaşmışdır.

Xüsusilə son illərdə şəhər həyatının yaratdığı stressdən uzaqlaşmaq, təbiətlə daha sıx əlaqədə olmaq və qısa müddətli istirahət ehtiyacları turizmin daha da geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Turizm sektoru mehmanxana, nəqliyyat, iaşə, əyləncə və səyahət təşkilatı kimi çoxsaylı xidmət sahələrini birləşdirir və bu səbəbdən iqtisadiyyatın ən sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri hesab olunur.

Turizm həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq səviyyədə iqtisadiyyata mühüm təsir göstərir. O, valyuta axınını artırır, tədiyyə balansının yaxşılaşmasına kömək edir və ən əsası, yeni iş yerlərinin yaranmasına şərait yaradır. Bu sahənin inkişafı bir çox ölkələrdə sosial və iqtisadi sabitliyin güclənməsinə xidmət edir.

2025-ci il üzrə qlobal turizm göstəricilərinə baxdıqda, turizm axınının əvvəlki illərlə müqayisədə artmaqda davam etdiyi müşahidə olunur. Beynəlxalq səviyyədə turizm gəlirlərinin təxminən 2 trilyon dollara yaxınlaşdığı və dünya üzrə 1.5 milyarddan çox insanın turizm fəaliyyətlərində iştirak etdiyi təxmin edilir. Bu isə turizmin qlobal iqtisadiyyatın ən böyük sahələrindən biri olduğunu göstərir.

Azərbaycanda turizmin inkişafı müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir. Müstəqilliyin ilk illərində müharibə şəraiti, iqtisadi çətinliklər və məcburi köçkün axını turizm sektoruna ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Lakin sonrakı illərdə dövlət tərəfindən həyata keçirilən islahatlar, proqramlar və özəlləşdirmə siyasəti bu sahənin yenidən dirçəlməsinə şərait yaratmışdır.

Son illərin göstəricilərinə əsasən Azərbaycanda turizm infrastrukturunu genişləndirmiş, mehmanxana və yerləşmə müəssisələrinin sayı artmışdır. Məsələn, 2010-cu illərdə təxminən 500 civarında olan mehmanxana sayı 2025-ci ilə doğru əhəmiyyətli şəkildə artaraq 600-dən çox müəssisəyə çatmışdır. Eyni zamanda ölkəyə gələn turistlərin sayı da əvvəlki dövrlərlə müqayisədə dəfələrlə yüksəlmişdir. Bu, turizmin həm iqtisadi gəlir, həm də məşğulluq baxımından ölkə üçün mühüm sahəyə çevrildiyini göstərir [2, s.22].

Turizm sektorunda məşğulluq səviyyəsi birbaşa olaraq turizmin inkişaf səviyyəsi və bu sahəyə olan tələbatın intensivliyi ilə sıx

bağlıdır. Turizm genişləndikcə, bu sahəyə yatırılan investisiyalar da artır və nəticədə mehmanxanalar, restoranlar, turizm şirkətləri və digər xidmət müəssisələri daha çox işçi qüvvəsinə ehtiyac duyur. Bu isə əmək bazarında yeni iş yerlərinin yaranmasına səbəb olur. Eyni zamanda turizmin mövsümi xarakter daşması məşğulluq dinamikasına da təsir göstərir. Turizm mövsümünün aktiv olduğu dövrlərdə işçi qüvvəsinə tələbat kəskin şəkildə artır, lakin mövsüm bitdikdən sonra bu tələbat azalır. Bu vəziyyət əmək bazarında qeyri-sabitlik yaradır və mövsümi işsizlik problemini gücləndirir.

Turizm sektorunda yaradılan məşğulluğun dəqiq ölçülməsi isə bir sıra çətinliklərlə bağlıdır. Bir çox hallarda turizm fəaliyyəti birbaşa yalnız otel və turizm şirkətləri ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda nəqliyyat, ticarət, kənd təsərrüfatı və digər sahələrlə də əlaqəlidir. Buna görə də turizmin yaratdığı real məşğulluq həcmi dəqiq müəyyən etmək çətinidir [1, s.183].

Digər bir problem ondan ibarətdir ki, turizm sektorunda çalışan işçilərin böyük bir hissəsi ailə biznesləri və kiçik müəssisələrdə fəaliyyət göstərir. Bu cür məşğulluq formaları rəsmi statistikada tam əks olunmur və nəticədə ümumi göstəricilər real vəziyyəti tam ifadə etmir. Eyni zamanda, bəzi işçilər dolayısı ilə turizmə xidmət etsələr də, rəsmi olaraq başqa sahələrdə qeydiyyatda ola bilirlər.

Turizmin məşğulluğa təsiri yalnız birbaşa iş yerləri ilə məhdudlaşmır, həm də dolayısı məşğulluq yaradır. Turizmə xidmət edən digər sahələrdə – nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, ticarət və sənətkarlıqda – əlavə iş imkanları formalaşır. Lakin bu əlaqələrin qarışıq olması real təsirin ölçülməsini daha da çətinləşdirir. Turizm sektoru məşğulluğun artırılmasında mühüm rol oynasa da, onun təsirini dəqiq şəkildə ölçmək asan deyil. Bu sahə həm mövsümi dəyişikliklərə, həm də çoxşaxəli iqtisadi əlaqələrə bağlı olduğu üçün məşğulluq göstəricilərində tam dəqiqlik əldə etmək mümkün olmur. Buna baxmayaraq, turizm ümumilikdə əmək bazarının inkişafına və işsizlik səviyyəsinin azalmasına mühüm töhfə verir.

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, turizm müasir dövrdə yalnız istirahət və səyahət fəaliyyəti deyil, eyni zamanda güclü iqtisadi və sosial təsirə malik bir sahədir. O, ölkələrin valyuta gəlirlərini artırmaqla yanaşı, həm birbaşa, həm də dolayı yollarla geniş məşğulluq imkanları yaradır. Xüsusilə xidmət sektoruna əsaslandığı üçün turizm əmək bazarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Turizmin inkişafı yeni iş yerlərinin yaranmasına, investisiyaların cəlb olunmasına və regionların iqtisadi aktivliyinin yüksəlməsinə səbəb olur. Bununla yanaşı, mövsümi xarakter daşdığı üçün əmək bazarında müəyyən qeyri-sabitlik də yarada bilər. Buna baxmayaraq, ümumi mənzərədə turizm işsizlik səviyyəsinin azalmasına və sosial rifahın yüksəlməsinə müsbət təsir göstərir.

Eyni zamanda, turizm sektoru digər iqtisadi sahələrlə sıx bağlı olduğu üçün onun təsiri təkcə xidmət sahəsi ilə məhdudlaşmır, kənd təsərrüfatı, ticarət, tikinti və sənətkarlıq kimi sahələrdə də məşğulluğun artmasına səbəb olur. Bu isə iqtisadiyyatın daha geniş şəkildə inkişafına şərait yaradır. Turizm həm iqtisadi inkişafın, həm də regional balansın təmin olunmasında mühüm vasitədir. Onun düzgün idarə olunması və davamlı inkişafı əmək bazarının sabitləşməsinə, yeni iş imkanlarının yaranmasına və ümumi sosial-iqtisadi rifahın yüksəlməsinə xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Adeola O., Ezenwafor K. The hospitality business in Nigeria: Issues, challenges and opportunities. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 2016; 8(2):182-194.
2. Autor D.H. Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *The Journal of Economic Perspectives*, 2015;29(3):3–30. Doi: 10.1257/jep.29.3.3.
3. Autor D., Salomons A. Is automation labor share-displacing? *Productivity growth, employment, and the labor share*. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2018;1:1–87. Doi:10.3386/w24871, 138.
4. Baum T. Human resources in tourism: Still waiting for change?—A 2015 reprise. *Tourism Management*, 2015;50:204–212. Doi: 10.1016/j.tourman.2015.02.001.
5. Baum T., Solnet D., Robinson R., Mooney S.K. Tourism employment paradoxes, 1946-2095: a perspective article. *Tourism Review*, 2020;75(1): 252-255.
6. Bowen J., Morosan C. Beware hospitality industry: the robots are coming. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 2018;10(6):726-733.
7. Buhalis D., Law R. Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the internet: The state of eTourism research. *Tourism Management*, 2008;29(4):609–623. Doi: 10.1016/j.tourman.2008.01.005.
8. Camargo B.A., Winchenbach A., Vázquez-Maguirre M. Restoring the dignity of indigenous people: Perspectives on tourism employment. *Tourism management perspectives*, 2022;41:100946.
9. Campanella F., Della Peruta M.R., Del Giudice M. The effects of technological innovation on the banking sector. *Journal of the Knowledge Economy*, 2017;8(1): 356–368. Doi: 10.1007/s13132-015-0326-8.
10. Demir M., Demir Ş.Ş. Is ChatGPT the right technology for service individualization and value co-creation? evidence from the travel industry. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 2023;40(5):383-398.

Khumar Zaur MAMMADZADEH

Master's student at Western Caspian University, Baku, Azerbaijan

THE IMPACT OF TOURISM ON UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT

Summary

The tourism sector, as one of the important sectors of the economy, plays a significant role in increasing employment and reducing unemployment. This sector creates numerous jobs directly and indirectly. Direct employment is formed in areas such as hotels, restaurants, travel agencies and transport services. Indirect employment is associated with the development of agriculture, trade, construction and service sectors. The development of tourism increases economic activity in the regions and expands the income opportunities of the local population. Especially in rural and remote areas, tourism leads to the creation of new jobs and partially prevents migration. Despite its seasonal nature, the tourism sector creates favorable opportunities for young people and women in terms of entering the labor market. The impact of tourism on employment can be unstable in some cases. Seasonality, low qualification requirements and the widespread spread of informal employment are considered weaknesses of this sector. Therefore, increasing professional training, improving the quality of service and state support are important for the sustainable development of tourism.

Keywords: tourism, employment, unemployment, labor market, economic development.

Хумар Заур МАММАДЗАДЕ

Западно-Каспийский Университет, магистрант, Баку, Азербайджан

ВЛИЯНИЕ ТУРИЗМА НА БЕЗРАБОТИЦУ И ЗАНЯТОСТЬ

Резюме

Туристический сектор, как один из важных секторов экономики, играет значительную роль в увеличении занятости и снижении безработицы. Этот сектор создает множество рабочих мест напрямую и косвенно. Прямая занятость формируется в таких областях, как гостиницы, рестораны, туристические агентства и транспортные услуги. Косвенная занятость связана с развитием сельского хозяйства, торговли, строительства и сферы услуг. Развитие туризма увеличивает экономическую активность в регионах и расширяет возможности заработка местного населения. Особенно в сельской и отдаленной местности туризм приводит к созданию новых рабочих мест и частично предотвращает миграцию. Несмотря на сезонный характер, туристический сектор создает благоприятные возможности для молодежи и женщин с точки зрения выхода на рынок труда. Влияние туризма на занятость в некоторых случаях может быть нестабильным. Сезонность, низкие квалификационные требования и широкое распространение неформальной занятости считаются слабыми сторонами этого сектора. Поэтому повышение профессиональной подготовки, улучшение качества обслуживания и государственная поддержка важны для устойчивого развития туризма.

Ключевые слова: туризм, занятость, безработица, рынок труда, экономическое развитие.

Daxil olub: 01.06.2026